

Jeszke, Jaromir

Zbiory homeopatyczne Instytutu Historii Medycyny Fundacji Roberta Boscha w Stuttgarcie

Medycyna Nowożytna 8/2, 209-215

2001

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jaromir Jeszke

Zbiory homeopatyczne Instytutu Historii Medycyny Fundacji Roberta Boscha w Stuttgarcie

Zbiory homeopatyczne, będące obecnie w posiadaniu Instytutu Historii Medycyny Fundacji Roberta Boscha w Stuttgarcie, to część świadectw życia i działalności Samuela Hahnemanna, zebranych przez jednego z jego zwolenników, niemieckiego lekarza-homeopatę dra med. Richarda Haehla (1873–1932). Historia tej kolekcji jest dosyć ciekawa. Haehl gromadził wszystko, co udało mu się na temat swego mistrza odnaleźć. Jego wieloletnie poszukiwania zostały uwieńczone przejęciem w 1920 roku znacznej części spuścizny po twórcy homeopatii od spadkobierców Carla Antona Boenninghausena (1826–1902). Ten ostatni pracował jakiś czas w praktyce Hahnemanna w Paryżu i ożenił się z Sophie Bohrer (1838–1899), adoptowaną córką Melanii Hahnemann (1800–1878).

Najważniejszą częścią zbioru Haehla były dokumenty i notatki Hahnemanna. Do tej grupy zaliczyć należy przede wszystkim dzienną dokumentację chorób prowadzoną w języku niemieckim i francuskim. Znajdowały się tam karty chorób jego pacjentów z prowadzonej wspólnie z drugą żoną Melanią praktyki w Eilen-

burgu, Wittenberdze, Dessau, Torgau, Lipsku, Köchen i Paryżu. Hahnemann prowadził tę dokumentację do swojej śmierci w 1863 r. Obejmowała ona m.in. opis symptomów, rezultatów leczenia, zastosowanych leków. Do opisywanej kolekcji należał też zbiór 5550 listów pacjentów z lat 1831–1835 oraz cztery rejestry symptomów chorobowych, manuskrypty Hahnemanna oraz zbiór jego korespondencji (w tym kopie i fotokopie). Kolekcję uzupełniały elementy „homeopatycznej kultury materialnej” – obrazy, sprzęt apteczny i lekarski itp.

Niektóre elementy spadku po Hahnemannie trafiły do rąk jego dzieci z pierwszego małżeństwa i dopiero od 1993 roku można je oglądać w Muzeum Historycznym w Koötchen. Część spuścizny po nim rodzina wnuka, dra Leopolda Süss-Hahnemanna (1826–1914), a wraz z nią niektórzy inni lekarze homeopaci, przywieźli do Wielkiej Brytanii i przechowywali w Londoner Hahnemann – House. Haehl przejął do swojej kolekcji zbiory Clemensa Marii (1785–1864) i Fridricha Paula (1828–1910) von Bonninghausen. Stanowiły one jej najważniejszą część. Ponadto udało mu się uzyskać mniejsze zbiory lekarzy homeopatów: Georga Schweikerta (1774–1845), Gustava Wilhelma Großa (1794–1847) i Wilhelma Amke (1847–1886). Szalejąca w latach dwudziestych w Europie inflacja sprawiła jednak, że Richard Haehl nie był w stanie utrzymać zgromadzonej kolekcji. Zaofiarował się w tej sytuacji zakupić ją Robert Bosch (1861–1942), choć do końca życia Haehla pozostawała ona w jego prywatnej willi. Po jego śmierci opiekę nad zbiorami przejął Stuttgarte Homöopatisches Krankenhaus GmbH należący do Roberta Boscha. W czasie drugiej wojny światowej, pragnąc uchronić tę bezcenną kolekcję przed zniszczeniem, przeniesiono ją do budynku mieszczącego wydawnictwo Hipokrates-Verlag, również należące do Boscha. Niestety znaczna część złożonych tam zbiorów została w 1942 roku w czasie bombardowania zniszczona. Te manuskrypty Hahnemanna, które ocalały powróciły po wojnie do należącego do Fundacji Roberta Boscha szpitala. Wiele uwagi poświęcał im po roku 1956 jego naczelny lekarz dr Heinz Henne. W 1974 roku nadano tej opiece formę organizacyjną – powołano Medizinhistorische Forschungsstelle. Jednym z podstawowych narzędzi, niezbędnych do prowadzenia badań, była homeopatyczna biblioteka Haehla. Jednak w 1955 jej część sprzedano na aukcji; książki te zasilily wiele bibliotek na świecie.

W 1980 roku Medizinhistorische Forschungsstelle przekształcono w Instytut Historii Medycyny Fundacji Roberta Boscha. Ocalałe z historycznych zawieruch zbiory stały się bazą dla pro-

wadzonych tam studiów, a historia homeopatii, co jest w tym kontekście zrozumiałe, jednym z podstawowych kierunków badań. Podjęto prace nad systematycznym opisem archiwaliów i zbiorów bibliotecznych. W 1986 roku założono bazę danych pacjentów Hahnemanna. W 1991 roku kierownictwo Instytutu objął prof. Robert Jütte, a opiekę nad archiwum prof. Martin Dinges. Obaj sprawują swoje funkcje do chwili obecnej. Archiwum poszerza swoje zbiory drogą zakupów kolekcji homeopatycznych od spadkobierców niemieckich lekarzy homeopatów.

Bardzo pobieżnie archiwalia zgromadzone w Instytucie podzielić można na następujące kategorie:

1. archiwalia związane z działalnością terapeutyczną Samuela Hahnemanna i jego żony Melanii;

2. dokumenty związane z działalnością innych niemieckich lekarzy homeopatów XIX i XX w., które zostały przekazane Instytutowi przez ich spadkobierców;

3. dokumenty dotyczące różnych organizacji zainteresowanych homeopatią;

4. inne, które obejmują dokumentację współczesnej niemieckiej homeopatii, kolekcje obrazów o tematyce historyczno-homeopatycznej, obiekty, które można by zaliczyć do „kultury materialnej” homeopatii oraz przewodniki i katalogii po innych archiwach i instytucjach tego rodzaju.

Oczywiście poszczególne zespoły archiwalne zostały szczegółowo opisane. Określono liczbę jednostek archiwalnych w obrębie zespołu oraz zakres chronologiczny, do którego odnoszą się znajdujące się w nim dokumenty.

Do grupy archiwaliów związanych z działalnością Samuela i Melanii Hahnemannów zaliczyć należy zespoły archiwalne występujące pod niżej opisanymi tytułami i oznaczeniami:

1. *Mischbestand Samuel Hahnemann* oznaczony jako A i zawierający 1875 jednostek archiwalnych pochodzących z lat 1781–1946. Znajduje się tam korespondencja Hahnemanna, w tym także listy od pacjentów. Na szczególną uwagę zasługuje tu korespondencja księżnej Luisy Friedrich von Preußen. Jest tam także korespondencja akcesyjna dra Richarda Haehla oraz karty korespondencyjne i prace transkrypcyjne dr H. Henne.

2. *Deutsche Patientbriefe an und Krankenblätter von Samuel Hahnemann* oznaczony jako B i zawierający 5559 jednostek pochodzących z lat 1831–1835. Tutaj odnaleźć można dzienniki, czasopisma i listy pacjentów do Hahnemanna pisane w języku niemieckim. Są tu także opisy chorób i uwagi pochodzące z praktyki Hahnemanna.

3. *Französische Patientbriefe an Samuel und Melanie Hahnemann* oznaczony jako C i zawierający 352 jednostki, pochodzące z lat 1835–1862. Są tu listy pacjentów oraz opisy symptomów i chorób. Zbiór ten, zbliżony charakterem do poprzedniego, znacznie liczniejszego, wraz z nim stanowił podstawę do utworzenia bazy danych o pacjentach Hahnemanna.

4. *Deutsche Krankenjournal von Samuel Hahnemann* oznaczony jako D i zawierający 37 jednostek z lat 1802–1835. Na zasób tego zespołu archiwalnego składają się przede wszystkim notatki i uwagi Hahnemanna o leczeniu pacjentów, ich oświadczenia, symptomy oraz opisy rezultatów leczenia sporządzone w języku niemieckim.

5. *Französische Krankenjournal von Samuel und Melanie Hahnemann* oznaczony jako DF i zawierający 18 jednostek z 1835–1863. Zbiór o podobnym do poprzedniego charakterze, zawierający ponadto czasopisma. Dotyczy też obojga Hahnemannów (Samuela i Melanii) i powstał w języku francuskim.

6. *Einzelne Schriftstücke aus den Krankenjournalen Samuel Hahnemann* oznaczony jako ED i zawierający 50 jednostek pochodzących z lat 1803–1835. Są to pojedyncze zapiski z dzienników Hahnemanna, listy pacjentów, uwagi, opisy pojedynczych chorób.

7. *Gebundene Handschriften Samuel Hahnemann* oznaczony jako G i zawierający 10 jednostek archiwalnych z lat 1781–1833. Zawiera dzieła i oprawne manuskrypty.

8. *Repertorien Samuel Hahnemann* oznaczony jako R i zawierający 4 jednostki z lat 1829–1834. Stanowią one rejestry stwierdzonych przez Hahnemanna symptomów.

Należąca do drugiej z wyróżnionych grup spuścizna po niemieckich lekarzach, praktykujących homeopatię posiada w miarę jednorodny charakter. Stanowi w przeważającej części dokumentację prowadzonej przez nich praktyki lekarskiej. Jej charakter nie odbiega zbyt od opisanych wcześniej zespołów archiwalnych, związanych z działalnością obojga Hahnemannów. Oczywiście objętość poszczególnych zespołów archiwalnych jest mocno niekiedy zróżnicowana. W dwóch tylko przypadkach pojawiły się jednak zbiory o nieco innym charakterze. Spuścizna po Melanii Hahnemann zawiera, poza elementami typowej dokumentacji homeopatycznej, także jej osobiste notatki, a nawet wiersze. Po Heinzu Henne pozostały natomiast ślady jego badań nad historią homeopatii. Nie dokonując w tej sytuacji analizy poszczególnych zespołów archiwalnych, warto podać nazwiska lekarzy i podstawową charakterystykę dotyczących ich zbiorów. Dane te zawiera poniższe zestawienie.

Lp.	Imię i nazwisko	Oznaczenie	Liczba jednostek	Okres
1.	Melanie Hahnemann (1800–1878)	M	Ca. 500	1824–1885
2.	Wolfgang Drinneberg (1902–1981)	NDR	25	1911–1978
3.	Otto Freihofer (1895–1975)	NFR	50	1922–1937
4.	Heinz Henne (1923–1988)	NHE	73	1947–1980
5.	Walter Hess (1913–?)	NHES	15	1946–1998
6.	Othon André Julien (1910–1984)	NJU	30	1960–1973
7.	Hans Ritter (1897–1988)	NRI	96	1948–1972
8.	Max Tiedemann (1914–1998)	NTI	Ca. 40	1981–1998
9.	Georg Wüstel (1921–1992)	NWÜ	Ca. 150	1964–1990
10.	Clemens von Boenninghausen (1785–1864) Fridrich von Boenninghausen (1828–1910)	P	229	1812–1887
11.	Georg Schweikert (1778–1845) Gustav Groß (1794–1847)	S	32	1790–1844
12.	Wilhelm Amke (1847–1886)	XA	8	1865–1871

Ta część zbiorów Instytutu Historii Medycyny Fundacji Roberta Boscha, która obejmuje dokumenty instytucji związanych w jakiś sposób z homeopatią, jest nieco bardziej zróżnicowana. Zespół *Institut für Geschichte der Medizin* (oznaczony jako I, zawierający 40 jednostek, gromadzony od 1969 r.) zawiera głównie korespondencję instytutu oraz jego poprzednika *Medizinhistorischen Forschungsstelle* przy Robert-Bosch-Krankenhaus.

Archiwalia zebrane w zespole *Bundesverband Patienten für Homöopathie* (oznaczonym jako VBPH) to ok. 4000 listów od pacjentów, gromadzonych od 1993 roku. W zespole *Groupement Hahnemann de Lyon* (oznaczonym jako VGH i zawierającym ca. 250 jednostek za lata 1922–1977) odnaleźć można protokoły, listy tematów wykładów i całe programy kursów homeopatycznych, prace słuchaczy, tłumaczenia niemieckich i angielskich prac homeopatycznych. Są tutaj też cząstkowe, drobniejsze spuścizny po kilku niemieckich lekarzach homeopatach. Na uwagę zasługuje manuskrypt Jamesa Tylora Kenta (1848–1916) zawierający rejestr zaobserwowanych przez niego symptomów. Dosyć sporym zespołem archiwalnym liczącym ca. 140 jednostek jest *Liga medicorum homeopathica internationalis* (oznaczony jako VLMHI i dotyczący lat 1925–1998). Są tu protokoły, materiały kongresowe, dokumenty finansowe Ligi i sprawozdania narodowych oddziałów. Zbliżony wielkością jest, gromadzony od 1949 zespół *Deutscher Zentralverein homöopathischer Ärzte* (oznaczony jako Z). Składa się nań korespondencja, protokoły posiedzeń, materiały szkoleniowe itp. Zbiory dotyczące innych instytucji mają mniejsze znaczenie ze względu na niewielki zakres działania

oraz niezbyt wielką spuściznę archiwalną, przekazaną Instytutowi w Stuttgarcie.

Oddzielnie należy potraktować *Dokumentation zu Homöopathie in der Gegenwart*, spory, założony w 1995 r., zbiór archiwalny, składający się z ok. 700 jednostek, dokumentujący losy współczesnej homeopatii. Są tam informatory, prospekty firm farmaceutycznych, publikacje organizacji i stowarzyszeń homeopatycznych i inne materiały dokumentujące rozwój współczesnej homeopatii, nie tylko na terenie Niemiec.

Spuścizny przekazywane Instytutowi Historii Medycyny w Stuttgarcie zawierały jednak nie tylko zbiory archiwalne i różnego rodzaju druki, ale także elementy „kultury materialnej”, w tym przypadku homeopatycznej. Zostały one oddzielone od zbiorów typowo archiwalnych i zebrane w dwóch oddzielnych kolekcjach. Pierwsza, obejmująca 252 eksponaty, to *Objektsammlung zur Homöopathieggeschichte*. Obejmuje ona różnego rodzaju sprzęt medyczny, apteczny, ale także przedmioty życia codziennego twórcy homeopatii oraz wielu innych homeopatów. Druga kolekcja, *Bildsammlung zur Homöopathieggeschichte*, zawiera 680 portretów Hahnemanna i innych homeopatów, obrazy przedstawiające sceny z życia Hahnemanna i prezentujące losy tego nurtu medycyny w wielu krajach. Odnaleźć tu też można diapozytywy, negatywy i inne materiały służące wizualnemu przekazowi homeopatycznych idei. Część tych muzealiów została wyeksponowana w siedzibie Instytutu Historii Medycyny Fundacji Roberta Boscha. Uczyniono to w formie niewielkiej wystawki w holu willi, będącej siedzibą instytutu. Ale pojedyncze eksponaty widać także w wielu innych miejscach budynku. Tworzy to specyficzną atmosferę, sprzyjającą studiom nad historią medycyny. Po prostu badacz czuje się dobrze w takim otoczeniu.

Źródła zebrane przez stuttgarcki instytut zostały bardzo dobrze opracowane i stanowią znakomity punkt wyjścia nie tylko do studiów historycznych nad homeopatią, ale również nad jej rolą we współczesnej kulturze medycznej. Wiele materiałów znajdzie tu np. socjolog kultury medycznej, zainteresowany współczesnymi zachowaniami zdrowotnymi. Wielką w tym zasługą kierownika archiwum instytutu, prof. Martina Dingesę. Warto skorzystać z zasobów Instytutu Historii Medycyny w Stuttgarcie.

Jaromir Jeszke

Homeopathic collections at the Institute of Medical History of Stuttgart's R. Bosch Foundation

The author contains the history, review and characteristics of the homeopathic collections kept at the Institute of Medical History in Stuttgart. This is the legacy of Samuel and Melania Hahnemann and other German homeopathic physicians. It encompasses printed texts, documentation of diseases, personal manuscripts and elements of 'homeopathic material culture'. The review of the collections described in the article has been arranged in such a way as to serve as a guide for those researching this area.

Jaromir Jeszke

Homöopathische Sammlung im Institut der Robert-Bosch- Stiftung für Geschichte der Medizin in Stuttgart

Zusammenfassung

Der Artikel beinhaltet die Geschichte, Übersicht und Charakteristik der sich im Institut für Geschichte der Medizin in Stuttgart befindenden Homöopathischen Sammlung. Die Sammlung wurde aus dem Nachlass von Samuel und Melanie Hahnemann, sowie von anderen deutschen Ärzten – Homöopathen dargebracht. Sie besteht aus Vordrucken, Krankenkarteien, privaten Manuskripten, sowie Elementen "materieller homöopathischer Kultur". Die bersicht der im Artikel beschriebenen Sammlung wurde so zusammengestellt, dass sie als eine Art Führer für interessierte Wissenschaftler und Forscher dienen kann.